

Het Verdronken Land van de Malediven?

Kleine eilandstaten en klimaatverandering

Sarah Vaes

De kleine eilandstaten trekken aan de alarmbel: klimaatverandering bedreigt hun voortbestaan. Door in te zoomen op één eilandstaat, de Malediven, krijgen we inzicht in de typische gevoeligheden van deze eilandstaten en ontdekken we dat klimaatverandering een multidimensionale bedreiging vormt voor het leven op de eilanden. Het verhaal van de Malediven geeft een duidelijke illustratie van het verband tussen milieuproblemen in de leefomgeving enerzijds en onvrijwillige migratie anderzijds. De relevantie van de idee van milieuvlucht en van de nood aan een internationaal beleid rond milieuvluchtelingen worden aangetoond. Tegelijk valt niet te ontkennen dat de term 'milieuvluchteling' niet zonder tekortkomingen is. De plaats van 'klimaatvluchtelingen' binnen deze groep is onduidelijk, net als de politieke haalbaarheid van een internationale erkenning en bescherming van milieuvluchtelingen.

De kleine eilandstaten trekken (al jaren) aan de alarmbel: klimaatverandering stelt de bewoonbaarheid op lange termijn van de eilanden in vraag en bedreigt hun voortbestaan. Geconfronteerd met het stijgende zeepeil, droogte, koraalsterfte, afname van het visbestand, zwaardere orkanen en meer extreme weersomstandigheden, zien veel eilandstaten hun toekomst zwart in.¹ In deze bijdrage bekijken we de klimaatproblematiek vanuit de positie van de Malediven, een archipel ten zuidwesten van India. Met deze gevalstudie kunnen we de benarde situatie van de kleine eilandstaten toelichten. Meteen wordt duidelijk waarom deze eilandstaten vaak worden aangehaald in het debat over milieuvluchtelingen. Daarin worden de betekenis, de bruikbaarheid en de relevantie van het concept 'milieuvluchteling' al dertig jaar lang onder de loep genomen, met als inzet een internationale erkenning en bescherming van deze 'nieuwe' categorie vluchtelingen. We gaan na of de studie van een concrete situatie van dreigende milieuvlucht nieuw licht kan werpen op enkele van de theoretische argumenten voor en tegen 'milieuvluchtelingen'.

Het prototype van een kwetsbare eilandstaat

De kleine eilandstaten, ook *Small Island Developing States* of SIDS genoemd, zijn te typeren aan de hand van een reeks gemeenschappelijke eigenschappen. In deze landen is sprake van een beperkte voorraad natuurlijke grondstoffen, een concentratie van socio-economische activiteit en infrastructuur langs de kust, een fragiele zoetwatervoorraad, een grote bevolkingsdichtheid, een hoge economische gevoeligheid voor externe schokken, een beperkte fysieke grootte en, ten slotte, beperkte financiële, technische en institutionele capaciteiten om de impact van klimaatverandering op te vangen.² De Malediven illustreren perfect dit profiel.

Terwijl de Malediven bestaan uit 1192 eilanden (gegroepeerd in 25 atollen), is de totale oppervlakte van het land nipt 300 km². Dat betekent dat de meeste eilanden een

oppervlakte hebben van minder dan één vierkante kilometer. Tegelijk zijn de eilanden ook heel laag gelegen. Meer dan 80 procent van het land ligt minder dan één meter boven het gemiddelde zeeniveau. Die kleine oppervlakte en de lage ligging dwingen de eilandbewoners om dicht bij de zee te leven. Vandaag bevindt bijna de helft van de huizen en een nog veel groter deel van de basisinfrastructuur - zoals afvalsites, elektriciteitscentrales en luchthavens - zich op minder dan honderd meter van de kustlijn. Dat een groot deel van het eilandleven zich zo dicht bij de golven afspeelt, is een belangrijke oorzaak van de gevoeligheid van de eilandgemeenschappen voor overstromingen. Hoewel de Malediven slechts zelden in het oog van een tropische storm of orkaan terechtkomen, veroorzaken sterke moessonwinden eigen aan het tropische klimaat van de Malediven vloedgolven. Het komt regelmatig voor dat die de eilanden gedeeltelijk overspoelen. Overstromingen zijn een directe bedreiging voor de veiligheid van de eilandbewoners maar ze kunnen ook op indirecte wijze het eilandleven onder druk zetten: de drinkwatervoorraad kan worden besmet door afval of door inkomend zeewater en de grondkwaliteit neemt af door verzilting. Ook de normale golfslag heeft een impact op de eilanden want door de constante inwerking van de golven ervaart meer dan 97 procent van de bewoonde eilanden erosie. Dat leidt op zijn beurt tot verlies van land en in sommige gevallen tot infrastructurele schade.³

De oceaan is echter niet altijd de vijand. Net zoals veel SIDS putten de Malediven sterk uit hun nauwe relatie met de oceaan. Eerst en vooral voorziet de zeerijkdom veel Maledivianen van hun 'dagelijks brood'. Daarbij is de visvangst een belangrijke bron van inkomen en onmisbaar in het dagelijkse dieet. Ook voor de nationale economie is de visserij onontbeerlijk. Vis is het voornaamste - en nagenoeg enige - exportproduct. Naast vis zorgt de oceaan voor een tweede belangrijke troef: natuurlijke schoonheid. Dankzij de prachtig witte stranden van koraalzand, de ligging van de eilanden midden in de 'Big Blue' en de rijke fauna van de koraalriffen, zijn de Malediven uitgegroeid tot een gewilde vakantiebestemming. Het toerisme is er de meest dominante economische sector en staat voor één derde van het BNP en voor 90 procent van de overheidsinkomsten. Door het toeristische succes kunnen de Malediven een volgehouden economische groei realiseren, maar de eenzijdige economische afhankelijkheid houdt ook gevaren in. "Natuurlijke schoonheid is ons enige echte sterk punt, het is het enige product dat we verkopen. Ik zou niet weten waardoor we het ooit kunnen vervangen als we dat verliezen.", stelt de directeur van een lokaal onderzoekscentrum.⁴ De oceaan heeft duidelijk zijn economische waarde, maar de Malediven hebben er ook letterlijk hun bestaan aan te danken. De Malediven zijn koraaleilanden, wat wil zeggen dat ze bestaan uit de resten van afgestorven koraal samengepakt bovenop een fundament van levend koraal. Gezond koraal is dan ook van essentieel belang: elk van de eilanden wordt gedragen en beschermd door de koraalriffen, en het koraal zorgt voor sedimenten die ondergaan erosie compenseren.⁵

Het mag dan een streling voor het oog zijn, de compositie van de Maledivische eilanden brengt beperkingen met zich mee. Op de kleine koraaleilanden is er weinig cultiveerbaar land beschikbaar. De grond is bovendien van slechte kwaliteit en de oogsten hebben regelmatig te lijden onder stormschade of inkomend zeewater. De primaire sector is niet in staat aan de voedselbehoeften te voldoen, zelfs met de aanvullende rol van de visvangst in rekening gebracht. Behalve kokosnoten en tonijn worden alle voedselproducten geïmporteerd. Nog een schaars goed is water. Op de eilanden is er geen oppervlaktewater aanwezig en de zoetwatervoorraad in ondergrondse waterlenzen heeft een beperkt volume, bepaald door insijpelend regenwater. Het uitblijven van regen of de intrusie van zeewater veroorzaken regelmatig watertekorten. De beperkte voorraad natuurlijke grondstoffen wordt bovendien

veel te intens aangesproken. De bevolking van de Malediven verviervoudigde in de afgelopen eeuw, maar de eilanden en de grondstofvoorraden groeiden natuurlijk niet mee. Watervoorraden lijdten onder overexploitatie. De schaarse begroeiing moest vaak wijken voor woonpercelen en op vele eilanden werd het strand ingepalmd. Plaatstekort bracht eilandbesturen ertoe ondiepe delen van het rif op te vullen en zo het eiland uit te breiden. De bevolkingsgroei leidde zo tot een grote bevolkingsdruk op de natuurlijke grondstoffen en de natuurlijke defensies van de eilanden.⁶

Leven onder het zwaard van Damocles

Door deze samenloop van natuurlijke en socio-economische karaktertrekken heeft een land als de Malediven af te rekenen met een ingebouwde gevoeligheid voor de verschillende manifestaties van klimaatverandering: men verwacht een globale stijging van de temperatuur, een verzuring van de oceanen, een stijging van het zeepeil, een verstoring van de regenvalpatronen, hevigere stormen en meer onvoorspelbare extreme weersomstandigheden.⁷ Voor de Malediven en de andere SIDS betekent elk van deze verschijningsvormen een fundamenteel gevaar.

De globale temperatuurstijging zal leiden tot meer hittestress. Voor de gezondheid van de eilandbewoners is dit nadelig, voor het koraal dodelijk. Het is zo goed als zeker dat de koraalpoliepen een verdere toename in temperatuur - in combinatie met de verzuring van het oceaanaanwater - niet kunnen overleven.⁸ Men verwacht dan ook dat tegen 2050 de nu florerende koraalriffen een kerkhof zullen zijn.⁹ Met koraal als hun levende bouwstenen zou dit voor de eilanden het begin zijn van een langzame

Men verwacht een globale stijging van de temperatuur, een verzuring van de oceanen, een stijging van het zeepeil, een verstoring van de regenvalpatronen, hevigere stormen en meer onvoorspelbare extreme weersomstandigheden.

decompositie. Terwijl met de riffen de rifvissen zullen wegsterven, kunnen hogere watertemperaturen ook de tonijn van de Maledivische visgronden verjagen. Een dergelijke teloorgang van het visbestand zou een zware dobber zijn voor de voedselveiligheid en zou de nationale vissector naar ongekende diepten torpederen. Ondertussen voorspellen klimaatwetenschappers een stijging van de zeespiegel tot 1,5 meter tegen het einde van deze eeuw.¹⁰ Op termijn betekent dit de permanente overstroming van een groot deel van de eilanden. Maar voor het zover komt, betekent elke stijging van het zeepeil bovendien een exponentiële toename van

de huidige milieurisico's. Zeker gezien de verzwakking van de koraalriffen worden de eilanden geleidelijk meer blootgesteld aan hevigere golven, meer erosie, meer intrusie van zout water en meer overstromingen. Intensere stormen - een gevolg van de warmere oppervlaktetemperatuur van het water - zijn eveneens een grote zorg. Stormschade kan de eilanden zodanig beschadigen dat ze in één klap onbewoonbaar worden.¹¹ De inwoners van de Malediven leven dan ook onder het zwaard van Damocles, zonder te weten op welke manier en met welke kracht dit door de mens ontketend natuurgeweld zich zal manifesteren.

De klimaatproblemen lijken in eerste instantie een zorg voor de toekomst. Maar tijdens een bezoek aan de Malediven wordt snel duidelijk dat de eilanden en hun bewoners vandaag al geplaagd worden door milieuproblemen. Op het eiland Gadhdhoo, in het zuiden van de Malediven, laat een eilandbewoner me gelaten zijn huis en erf zien. Op minder dan drie jaar tijd stond het hier vijf keer onder water. Door de herhaalde overstromingen kwijnen de fruitbomen op het erf weg en is de waterput onbruikbaar geworden. Recent beschadigden ongezien sterke vloedgolven

ook het huis, maar de man heeft de herstellingen uitgesteld en wacht liever eerst af hoelang het ditmaal droog blijft.¹² Op Gan, een nabijgelegen eiland, vertelt een vrouw over haar verhuisplannen. Haar man is landbouwer, maar door de toegenomen erosie en de vloedgolven is hun yamveld niet productief meer. Zij en haar familie overwegen te migreren naar een ander eiland om daar, hopelijk, een andere bron van inkomsten te vinden.¹³ In het uiterste noorden van de Malediven, op het eiland Berinmadhoo, worden eveneens voorbereidingen getroffen voor een migratie. Sinds de tsunami van 2004 volgden momenten van rampspoed elkaar op. Het eiland leidt erg onder steeds krachtigere vloedgolven en erosie. De eilandbewoners geven nu hun pogingen tot heropbouw op en verhuizen allemaal naar Hoarafushi, een eiland in de buurt.¹⁴ Of het daar beter zal zijn, is nog onduidelijk. Hoarafushi verloor net een stevige brok land toen ettelijke woonpercelen, bedoeld voor de migranten, door hevige golven werden weggeslagen.¹⁵ Water is er ook een groot probleem. Tijdens het afgelopen droge seizoen raakte de voorraad regenwater uitgeput. De bewoners zagen geen andere keuze dan het grondwater aan te spreken, maar door overstromingen en slechte sanitaire infrastructuur was dat geen veilig drinkwater. Het eiland werd geteisterd door ziekte en een familie van vijf - die zich moesten behelpen met de waterput van de begraafplaats - bezweek aan de gevolgen.¹⁶ Terwijl de vertellers van deze verhalen stuk voor stuk van hun eiland houden, vraagt elk van hen zich af of ze niet beter verhuizen naar een groter eiland met meer voorzieningen. Daar zijn de problemen echter idem dito. Thinadhoo is zo een 'groter' eiland, maar het kampt evengoed met water- en plaatstekort. Recent werd er aan landwinning gedaan en werd een groot deel van het ondiepe rif opgevuld. Maar dit 'gewonnen' land is een zoute woestijn en door het opvullen van het rif is het eiland nu veel minder afgeschermd van de krachten van de zee.¹⁷

De veerkracht van de eilandgemeenschappen begint duidelijk te tanen. Voor veel eilandbewoners zou een bijkomende milieudruk de spreekwoordelijke druppel kunnen betekenen en, net als in Berinmadhoo, aanleiding geven tot migratie. Het is echter te laat om klimaatverandering volledig te voorkomen. Dat de milieuproblemen in de toekomst zullen toenemen is net één van de weinige zekerheden die de Maledivianen hebben. Zij vrezen, met reden, voor de toekomst.

'Waar kunnen we heen? In Australië is nog plaats...'¹⁸

Op de Malediven en andere eilandstaten rijzen nu fundamentele vragen over de nationale toekomst. Welk antwoord moeten zij geven op de uitdagingen die klimaatverandering hen voorschotelt? Op de Malediven kiest de overheid ervoor kost wat kost het voortbestaan van het land veilig te stellen. Dat is, zoals ook in andere SIDS, alleen mogelijk mits grootschalige hervormingen op allerlei domeinen, van natuurbeheer over economie en energiebeleid tot aangepaste bouwcodes en rampenplannen. Men hoopt door dergelijke omvattende aanpassingsprogramma's leven mét klimaatverandering op deze fragiele eilanden mogelijk te maken. In de Malediven lag er al in 2006 een *Nationaal Aanpassingsprogramma* op tafel, maar net zoals vele andere ontwikkelingslanden en SIDS zijn de financiële, institutionele en technische capaciteiten voor de implementatie van het plan niet aanwezig. Al sinds 1995 wordt hiervoor internationale financiering beloofd, maar terwijl de SIDS schipperen om aan alle bijhorende procedures en voorwaarden te voldoen, blijven de fondsen leeg.¹⁹ Op de Malediven werd ondertussen gestart met een aanpassingsproject van een heel andere orde. De overheid lanceerde er een *Veilige Eilanden Strategie* waarbij men

tien eilanden zodanig wil (ver)bouwen dat ze beter weerstand kunnen bieden tegen tsunami's en klimaatverandering. Op die eilanden moet de voltallige bevolking zich terugtrekken eens de nood hoog is.²⁰ De opzet van deze veilige eilanden zal echter maar voor even zoden aan de dijk brengen. Een Malediven van tien eilanden zou te weinig economische mogelijkheden hebben en zoals ze nu worden opgevat, bieden de 'Veilige Eilanden' wel bescherming voor een eenmalige tsunami maar zijn ze niet opgewassen tegen de voortgezette en gediversifieerde milieudruk van klimaatverandering.

Hoe inventief de kleine eilandstaten ook zijn, zelfs succesvolle aanpassingsplannen zullen stranden als er op internationaal niveau geen verregaande actie wordt ondernomen om een verdere escalatie van klimaatverandering te voorkomen. Voor de eilandstaten is onzekerheid dus troef. Terwijl sommige eilandbewoners gelaten blijven hopen op een goede afloop, schatten andere de nationale overlevingskansen niet hoog in: "Het is duidelijk dat er geen toekomst is voor de Malediven. We moeten hier vertrekken, maar dat gaat niet op eigen houtje, iemand moet ons opnemen".²¹ Zij willen dat de overheid ook het ondenkbare in overweging neemt, namelijk een permanente evacuatie van het land. Als het zover komt dat men het zinkende schip moet verlaten, wil men daar liefst op voorbereid zijn.

Concept 'milieuvluchteling' onder vuur

Zo brengt het verhaal van de kleine eilandstaten ons bij het controversiële thema van 'milieuvluchtelingen'. Terwijl de kleine eilandstaten tot de landen horen die het minst hebben bijgedragen aan het klimaatprobleem, riskeren de vijftig miljoen inwoners van de SIDS stateloos te worden als gevolg ervan.²² Als dat gebeurt, belanden zij - zoals alle milieuvluchtelingen - in een internationaal rechterlijk vacuüm en kunnen zij niet zeker zijn van opvang of bescherming. Dat zou zware gevolgen kunnen hebben, zowel voor de vluchtelingen zelf als voor de stabiliteit in de (ontwikkelings)landen die ze als toevluchtsoord (zullen) opzoeken. De SIDS worden daarom vaak gebruikt door de lobby voor milieuvluchtelingen om de nood aan een beleid ervoor te illustreren en te onderstrepen. Bovendien toont hun geval heel scherp aan hoe onrechtvaardig de klimaatlasten verdeeld zijn en legt het de verantwoordelijkheid duidelijk bij de industrielanden. Het pleidooi van deze lobby is dat de internationale gemeenschap de (morele) plicht heeft om de problematiek van de milieuvluchtelingen te erkennen en een bijhorend beschermingsregime tot stand te brengen.²³

De campagne voor een statuut voor milieuvluchtelingen kent echter heel wat tegenstand. Critici besteden daarbij weinig aandacht aan het 'schuld maakt boete'-argument, maar nemen de campagne de wind uit de zeilen door het concept 'milieuvluchteling' zelf in vraag te stellen. Zij wijzen onder meer op de semantische tekortkomingen van dit begrip. Eén van de opmerkingen is dat de term milieuvlucht een eenvoudig oorzakelijk verband insinueert tussen een milieuproblematiek en een vlucht. Aangezien de motieven voor migratie steeds complex en veelzijdig zijn, is het ongeoorloofd simplistisch om een vlucht toe te schrijven aan één oorzaak.²⁴ Gedeeltelijk wordt deze argumentering bevestigd door de ervaringen van de Maledivianen. Niet alleen moeder natuur bepaalt de toekomst van de eilandstaat. Ook het internationale klimaatbeleid, het binnenlandse milieubeleid

Hoe inventief de kleine eilandstaten ook zijn, zelfs succesvolle aanpassingsplannen zullen stranden als er op internationaal niveau geen verregaande actie wordt ondernomen om een verdere escalatie van klimaatverandering te voorkomen.

of de financiële mogelijkheden van de Malediviaanse overheid zijn factoren die de afloop van de krachtmeting 'klimaatverandering versus de Malediven' mee zullen beslissen. Maar geen van die factoren is op zich in staat een vlucht te veroorzaken en het is wel degelijk omwille van de dreiging van klimaatverandering dat ze vandaag een doorslaggevende rol kunnen spelen. In het geval van de Malediven is het dus wel mogelijk het verschil te maken tussen de grondoorzaak van de dreigende milieuvlucht

Klimaatverandering is een door de mens veroorzaakt milieuprobleem dat zich veruiterlijkt in een verhoogd risico op plotse natuurrampen enerzijds en een geleidelijke degradatie van de leefomgeving anderzijds.

enerzijds en de factoren die mee de scène hebben gezet voor de kwetsbaarheid van de eilandstaat anderzijds.

Critici merken ook op dat de term 'milieuvlucht' heel uiteenlopende situaties kan dekken, die niet noodzakelijk allemaal gediend zijn met dezelfde oplossing. Als algemene noemer is het daarom te ruim om politiek bruikbaar te zijn. Er werden al pogingen ondernomen om de algemene verzameling 'milieuvluchtelingen' op te delen in verschillende subgroepen, met elk een aangepast beleid. Het categoriseren doet men aan de

hand van de vragen of het milieuprobleem dat de vlucht veroorzaakte een menselijke of natuurlijke oorzaak had, of het milieuprobleem acuut of geleidelijk was en of de vlucht een gepland of ongepland gevolg was.²⁵ Maar vanuit het oogpunt van de Malediven - en van klimaatvluchtelingen in het algemeen - zijn dergelijke opdelingen problematisch. Klimaatverandering is een door de mens veroorzaakt milieuprobleem dat zich veruiterlijkt in een verhoogd risico op plotse natuurrampen enerzijds en een geleidelijke degradatie van de leefomgeving anderzijds. Beide kunnen op zich leiden tot vlucht, maar vooral de slopende interactie tussen de geleidelijke en de abrupte gevolgen van klimaatverandering kan een belangrijke *push*-factor zijn. Terwijl de mogelijkheden die de leefomgeving biedt achteruit gaan, wordt het steeds moeilijker te herstellen van momenten van rampspoed. Het is dan ook niet makkelijk klimaatvluchtelingen in één hokje te stoppen. Het definiëringprobleem is een belangrijk obstakel bij het ontwikkelen van een internationaal beleid.

Besluit

Met het verhaal van de Malediven in het achterhoofd, valt moeilijk te ontkennen dat de idee van milieuvlucht stevige wortels heeft in de realiteit. Op de eilandstaat is de toegenomen milieudruk vandaag al een grote zorg én de aanleiding voor interne migratie. Zonder geslaagde mitigatie en aanpassing zal klimaatverandering in de komende decennia er ook aanzetten tot vlucht over de grenzen heen. Het verhaal van de Malediven is bovendien niet zo uniek als men denkt. Er zijn nog vele andere eilandstaten en laaggelegen kustregio's en kuststeden die met dezelfde uitdagingen geconfronteerd worden. Uitgaand van de weinig optimistische klimaatvoorspellingen, lijkt het dan ook niet voorbarig om de problematiek van milieuvlucht serieus te nemen.

Vanuit moreel en humanitair oogpunt zou een omkaderend beleid wenselijk zijn. Maar is dat echt een haalbare kaart? De eensgezindheid over de doelgroep van en de verantwoordelijkheid voor een dergelijk beschermingsbeleid is ver te zoeken. Volgens critici is dat omdat de term 'milieuvluchteling' zich niet laat afbakenen en definiëren. Ze twijfelen daarom aan de politieke bruikbaarheid ervan. Maar het milieuvluchtelingendebat boekt al zo lang zo weinig vooruitgang dat men zich ook de vraag moet stellen of niet eerder de politieke wenselijkheid van een statuut voor milieuvluchtelingen problemen geeft.

De Malediviaanse overheid blijft ondertussen niet bij de pakken zitten. Voor hen is een toekomst als milieuvluchteling hoe dan ook geen optie. Terwijl ze alvast één 'Veilig Eiland' afwerken, ijvert president Maumoon Abdul Gayoom op internationale fora - waaronder de VN - voor de internationale erkenning van een veilig milieu als mensenrecht.²⁶ Misschien is het via deze weg wel mogelijk meer internationale politieke steun af te dwingen, zowel op vlak van adaptatie aan klimaatverandering als wat betreft de opvang van de slachtoffers van klimaatverandering.

BIO

Sarah Vaes studeerde Internationale Betrekkingen en *Master of Conflict and Development* aan de Universiteit Gent, met een eindwerk over de problematiek van milieuvluchtelingen op basis van terreinonderzoek in de Malediven. Een uitgebreidere analyse verschijnt later dit jaar in een boek van de Vakgroep voor Studie van de Derde Wereld (Ugent).

BIBLIOGRAFIE

- Castles, S., 'Environmental change and forced migration: making sense of the debate'. *New Issues in Refugee Research*, Working paper No.70, University of Oxford, 2002.
- Cournil, C., 'Les réfugiés écologiques: Quelle(s) protection(s), quelle(s) statu(s)?'. *Revue du Droit Publique*, 4: 1035-1066, 2006.
- Gayoom, M.A., 'Speech by His Excellency Mr. Maumoon Abdul Gayoom, President of the Republic of Maldives on "Is There a Right to a Safe Environment?"'. *Royal Commonwealth Society*, Londen, 17 juli 2007.
- Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC), 'Climate Change 2007: The Physical Scientific Basis. Summary for policy makers'. IPCC Working Group I, Geneve, 2007a.
- Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC), 'Climate Change 2007: Impacts, Adaptation and Vulnerability'. IPCC Working Group II, Geneve, 2007b.
- Kalaugther, L., 'Sea level could rise three times more than IPCC prediction'. Geraadpleegd via <http://environmentalresearchweb.org> op 28 juni 2008.
- Kelman, I., 'Island security and disaster diplomacy in the context of climate change'. *Les Cahiers de la Sécurité*, 63: 61-94, 2006.
- Leahy, S., 'Wetenschappers maken kruis over koraalriffen'. *Inter Press Service*, 13 november 2007. Geraadpleegd via <http://ipsnews.be/> op 29 juli 2008.
- Meyers, N., 'Environmental refugees: A growing phenomenon of the 21st century'. *Philosophical Transactions of the Royal Society*, 357, 1420: 609-613, 2002.
- Ministry of Environment, Energy and Water, 'National Adaptation Programme of Action (NAPA)'. The Government of Maldives, Malé, 2006.
- Ministry of Foreign Affairs, '**Maldives Initiated Climate Change and Human Rights Resolution at the UN Human Rights Council'. The Government of Maldives, Malé, 26 maart 2008. Geraadpleegd via <http://www.foreign.gov.mv/v2/news.php?news=2587> op 27 juli 2008.**
- Shaig, A., 'Climate change vulnerability and adaptation assessment of the Maldives land and beaches'. Centre for Disaster Studies, James Cook University, Townsville (Australia), 2006.
- United Nations Department of Public Information, 'Small Island Countries say Climate Change already threatens 'very existence''. UN General Assembly, New York,

12 februari 2008. Geraadpleegd via <http://www.un.org/News/Press/docs/2008/ga10689.doc.htm> op 12 juli 2008.

United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC), 'Climate Change, Small Island Developing States'. UNFCCC Climate Change Secretariat, Bonn, 2005.

NOTEN

- 1 United Nations Department of Public Information, 2008.
- 2 UNFCCC, 2005.
- 3 Ministry of Environment, Energy and Water, 2006.
- 4 Vertaald uit het Engels. Interview met Ahmed Saleem, Adjunct Directeur van het Environment Research Centre, Malé, 29 september 2007.
- 5 Ministry of Environment, Energy and Water, 2006.
- 6 Shaig, 2006.
- 7 IPCC, 2007a.
- 8 IPCC, 2007b.
- 9 Leahy, 2007.
- 10 Het meest recente IPCC-rapport spreekt van een verhoging van het zeepeil met 0,18 tot 0,59 meter tegen 2100 (IPCC, 2007a). Vanuit verschillende hoeken worden deze schattingen echter als te conservatief omschreven en andere wetenschappers voorspellen een stijging van 1,5 meter tegen het einde van deze eeuw (Kalaughter, 2008).
- 11 Kelman, 2006.
- 12 Interview met eilandbewoner, Gadhdhoo, 5 september 2007.
- 13 Groepsdiscussie met eilandbewoners, Gadhdhoo, 8 september 2007.
- 14 Interview met migrant uit Berinmadhoo, Hoarafushi, 24 september 2007.
- 15 Interview met Eerste Eilandschef, Hoarafushi, 23 september 2007.
- 16 Interview met verpleegster van het gezondheidscentrum, Hoarafushi, 25 september 2007.
- 17 Interview met kapiteinsvrouw, Tinadhoo, 10 september 2007.
- 18 Vertaald uit het Engels. Groepsdiscussie, Gadhdhoo, 5 september 2007.
- 19 Interview met Amjad Abdulla, Assistent Directeur van het Ministerie van Milieu, Energie en Water, Malé, 26 september 2007.
- 20 Interview met Mohamed Shareef, Uitvoerend Directeur van het Ministerie van Planning and Nationale Ontwikkeling, Malé, 29 september 2007.
- 21 Vertaald uit het Engels. Interview met Mohammed, Gadhdhoo, 9 september 2007.
- 22 UNFCCC, 2005.
- 23 Meyers, 2002. Cournil, 2006. Een dergelijk beschermingsregime kan eventueel bekomen worden door de uitbreiding van de Conventie van Genève, maar dit is zeker niet de enige mogelijkheid die wordt overwogen. Een nieuw juridisch kader of een internationaal orgaan dat het lot van milieuvluchtelingen kan behartigen zijn andere mogelijkheden.
- 24 Castles, 2002
- 25 Zie ook het artikel van Stijn Neuteleers in dit nummer van Oikos.
- 26 Gayoom, 2007; Ministry of Foreign Affairs 2008.